

تأملی بر مجازات اقدامات گروه‌های مجرمانه

محمد رجبی

دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه قم

mo.rajabi.ac@gmail.com

چکیده

قانونگذار کیفری کشور ما همواره در قوانین عام و گاه در برخی قوانین خاص، لزوم شدت برخورد کیفری با ارکان گروه‌های مجرمانه را مدنظر داشته است. ماده ۱۳۰ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ در همین راستا اقدام به تشدید مجازات سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان یافته نمود. با توجه به سابقه تقنینی این ماده و نیز دقت در قوانین خاص درخصوص جرم‌انگاری اقدامات سردسته گروه‌های مجرمانه، به نظر می‌رسد قانونگذار با تصویب این ماده در پی ایجاد رویه تقنینی واحد درخصوص مجازات سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان یافته بوده است. این در حالی است که تأمل در قوانین خاص این حوزه چنین می‌نمایاند که قانونگذار از تعیین مجازات برای اعضای گروه‌های مجرمانه سازمان یافته و نیز سردسته و اعضای گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته بی‌دلیل غفلت نموده است؛ درحالی که ایجاد وحدت رویه تقنینی مستلزم آن بود که قانونگذار در قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ در کنار تعیین مجازات برای سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان یافته، به تعیین مجازات برای این افراد نیز اقدام می‌نمود. نوشته پیش‌رو با بررسی سوابق تقنینی ماده ۱۳۰ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ و قوانین خاص در حوزه تعیین مجازات برای سردسته و اعضای گروه‌های مجرمانه سازمان یافته و غیر سازمان یافته، با اثبات لزوم ایجاد وحدت رویه تقنینی در این حوزه، به طرح پیشنهاد درخصوص تعیین مجازات مجزا

برای هریک از سردسته و اعضای گروه‌های مجرمانه سازمان یافته و غیرسازمان یافته پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: گروه مجرمانه، سازمان یافته، غیرسازمان یافته، سردسته.

یکی از انواع تقسیم‌بندی‌های جرائم در کنار تقسیم‌بندی‌های رایج، ارتکاب جرم به‌صورت انفرادی یا در قالب گروه‌های مجرمانه است. با توجه به تبعات گسترده‌تر ارتکاب جرائم در قالب گروه‌های مجرمانه در مقایسه با ارتکاب جرم به‌صورت انفرادی به‌دلیل وجود سردسته به‌عنوان هدایت‌گر و برنامه‌ریز گروه و نیز حضور اعضای گروه که ارتکاب جرم را با سهولت مواجه می‌کند، اقدامات مجرمانه صورت‌گرفته توسط این گروه‌ها از سوی قانونگذار با مجازات شدیدتری مواجه بوده است.

قانونگذار کیفری کشور ما نیز در همین راستا اقدام به تشدید مجازات جرائم ارتكابی از سوی اعضای گروه مجرمانه نموده است. حال در این میان گاه همچون قانون مجازات عمومی، قانون راجع به مجازات اسلامی و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ به جایگاه سردسته گروه مجرمانه توجه داشته و اقدام به تشدید مجازات وی نموده است. گاه نیز به ارکان و اعضای گروه مجرمانه توجه داشته و به تشدید مجازات آنها اقدام نموده است. از سوی دیگر گاه مجازات اعمال ارتكابی از سوی گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته و گاه مجازات جرائم ارتكابی از سوی گروه‌های مجرمانه غیر سازمان‌یافته را مورد تشدید قرار داده است. این اختلاف و پراکندگی در نوع برخورد با افراد مذکور بدون دلیل قانع‌کننده از سوی قانونگذار صورت گرفته بود. درعین حال، قانونگذار در ماده ۱۳۰ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ صرفاً اقدام به ایجاد وحدت رویه تقنینی درخصوص مجازات سردسته گروه مجرمانه سازمان‌یافته نمود و بقیه موارد را به حال خود باقی گذاشت.

پژوهش حاضر درصدد است علاوه بر اثبات لزوم ایجاد وحدت رویه تقنینی در این خصوص، پس از اثبات اختصاص ماده ۱۳۰ ق.م.ا به سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته، به اثبات حکومت این ماده بر قوانین خاص در حوزه تعیین مجازات سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته بپردازد. در ادامه نیز به لزوم جرم‌انگاری

اقدامات مجرمانه اعضای گروه‌های مجرمانه سازمان یافته و غیرسازمان یافته در قالب مقرر عام اشاره نماید.

۱. جرم‌انگاری اقدامات گروه‌های مجرمانه سازمان یافته

یکی از طرق ارتکاب جرم، تشکیل گروه‌های مجرمانه سازمان یافته و ارتکاب جرم در قالب آن است. این سازمان یا ساختار مجرمانه علاوه بر آنکه برخوردار از ویژگی‌هایی چون ساختار سازمانی، قدرت مرکزی، سلسله‌مراتب تشکیلاتی و تقسیم کار است، از آنجاکه با هدف مشخصی از جمله تحصیل مال یا قدرت شکل گرفته، دست به ارتکاب جرائم خواهد زد. از آنجاکه این جرائم در طول زمان و برای دستیابی به هدف مشخص صورت می‌گیرد، «جرائم سازمان یافته» نام گرفته‌اند (معظمی، ۱۳۸۷: ۲۹—۳۴؛ معظمی و برجسته، ۱۳۹۵: ۱۹). برای نمونه، ماده ۲ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی (کنوانسیون پالرمو)، گروه مجرمانه سازمان یافته را چنین تعریف می‌نماید: «به گروه تشکیل یافته از سه نفر یا بیشتر اطلاق می‌شود که برای یک دوره زمانی مشخص وجود داشته و با هدف ارتکاب یک یا چند جرم یا تخلف شدید مندرج در این کنوانسیون به منظور تحصیل مستقیم یا غیر مستقیم منفعت مالی یا سایر منافع مادی به صورت هماهنگ فعالیت می‌کند».

مجازات ارتکاب جرم در قالب این گروه‌ها نیز به دلیل ویژگی‌های ذکر شده از سوی قانونگذار مورد تشدید قرار گرفته است؛ به این ترتیب که به دلیل ساختار هرمی شکل این گروه‌ها، برای سر دسته و اعضای این گروه‌ها، مجازاتی شدیدتر از مجازات جرم ارتكابی در نظر می‌گیرد.

ماده ۱۳۰ ق.م.ا نیز در این راستا به تعریف گروه مجرمانه سازمان یافته و تشدید مجازات سر دسته این گروه پرداخته؛ در حالی که از تشدید مجازات اعضای این گروه غفلت نموده است. در ادامه به بررسی این سه حوزه می‌پردازیم.

۲. تعریف گروه مجرمانه سازمان یافته

تبصره ۱ ماده ۱۳۰ ق.م.ا بیان می‌دارد: «گروه مجرمانه عبارت است از گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از

تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌گردد.» ماده ۱۳۰ ذیل فصل چهارم از بخش سوم از کتاب اول قانون تحت عنوان «سردستگی گروه مجرمانه سازمان‌یافته» مقرر شده است. این در حالی است که در تعاریف ذیل این ماده به قید «سازمان‌یافته» اشاره‌ای نشده است. همین امر موجب اختلاف شده که این ماده به تعریف و جرم‌انگاری اقدامات گروه مجرمانه اختصاص یافته است یا گروه مجرمانه سازمان‌یافته؟

در این میان برخی بر آن شدند که با وجود آنکه قانون به تعریفی از قید «سازمان‌یافته» نپرداخته است، با توجه به عنوان فصل، این ماده مختص جرم‌انگاری اقدامات گروه مجرمانه سازمان‌یافته است (گلریز، ۱۳۹۴: ج ۱، ص ۲۳۷؛ شمس ناتری و دیگران، ۱۳۹۵: ج ۱، ص ۳۴۹). برخی نیز با اختصاص سه ویژگی ارتکاب جرائم خاص شدید، تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منافع مالی و نیز طولانی بودن دوره فعالیت به گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته که گروه مجرمانه مذکور در تبصره ۱ ماده ۱۳۰ ق.م.ا از آن برخوردار نیست، دایره شمول ماده ۱۳۰ را محدود به گروه‌های مجرمانه دانسته‌اند، نه گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته (حیدری، ۱۳۹۴: ۲۳۷-۲۳۸). اما نکته شایان توجه اینکه قیود مذکور، برگرفته از تعریف گروه مجرمانه سازمان‌یافته در ماده ۲ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی (کنوانسیون پالمو)^۱ است که صرفاً با هدف مبارزه با جرائم اقتصادی سازمان‌یافته فراملی تنظیم شده است (شمس ناتری و دیگران، ۱۳۹۵: ج ۱، ص ۳۴۸-۳۴۹). از این رو تحصیل منافع مادی از میان قیود مذکور، مختص جرائم مذکور در این کنوانسیون است. دو قید دیگر نیز چنان که در ادامه ذکر خواهد شد، از ماده ۱۳۰ ق.م.ا قابل دریافت است.

نکته دیگر در این تعریف اینکه، برخی نویسندگان عبارت «نسبتاً منسجم» را در این ماده واجد ابهام دانسته و مقصود قانونگذار از به کار بردن چنین عبارتی را آن دانسته‌اند که «نیاز به یک گروه متشکل و سازمان‌یافته که دارای سلسله‌مراتب تعریف

۱. Convention Against Transnational Organized Crime, 2000, Art 2.

شده باشد، وجود ندارد، بلکه همین‌که عرفاً این جمع را یک گروه منسجم بدانند، برای تحقق گروه مجرمانه کافی است» (الهام و برهانی، ۱۳۹۳: ج ۲، ص ۲۲۷). این بیان در حالی است که با وجود برداشت خاص از واژه مورد نظر، در نهایت تعریف دقیقی از آن ارائه نکرده‌اند. برخی در بیان مراد از گروه نسبتاً منسجم، تدارک تشکیلات و مقدمات و ابزار ارتکاب جرم سازمان‌یافته توسط سردسته با کمک اعضا را بیان داشته‌اند (ولیدی، ۱۳۹۲: ۱۹۷). برخی نیز «فعالیت هماهنگ و وجود ساماندهی و تشکیلات» را مقصود از این واژه دانسته‌اند (شمس ناتری و دیگران، ۱۳۹۵: ج ۱، ص ۳۴۹).

به نظر می‌رسد با توجه به تعاریف ارائه‌شده از گروه مجرمانه سازمان‌یافته، قید «نسبتاً منسجم» در این ماده بیانگر دو ویژگی مختص گروه مجرمانه سازمان‌یافته است: ساختار و تشکیلات و نیز استمرار فعالیت. در کنار این دلیل، عنوان فصل نیز مؤید دیگری بر اختصاص جرم‌انگاری صورت‌گرفته در ماده ۱۳۰ به گروه مجرمانه سازمان‌یافته است. نظریه شماره ۷/۹۲/۲۱۴۳ اداره حقوقی قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۹ نیز مؤید این نظر است.^۱ البته همان‌طور که برخی نویسندگان نیز اشاره کرده‌اند (توجهی، ۱۳۹۴: ۱۹۰)، جهت رفع هرگونه ابهام بهتر است قانونگذار به‌جای یا در کنار قید «نسبتاً منسجم» از عباراتی استفاده کند تا راه را بر هرگونه اختلاف و ابهام سد نماید؛ چنان‌که ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در تعریف قاچاق سازمان‌یافته مقرر داشته است: «قاچاق سازمان‌یافته جرمی است که با برنامه‌ریزی و هدایت گروهی و تقسیم کار توسط یک گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم قاچاق، تشکیل یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم قاچاق منحرف شده است صورت می‌گیرد.» البته همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد،

۱. «با عنایت به عبارت مندرج در عنوان فصل چهارم از بخش سوم ق.م.ا ۱۳۹۲ و مقررات ماده ۱۳۰ آن و تعریف مقرر در تبصره یک این ماده می‌توان گفت جرائم سازمان‌یافته جرائمی است که توسط گروه مجرمانه که عبارت است از گروه نسبتاً منسجم، متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌گردد، ارتکاب می‌یابد».

قید «استمرار فعالیت» نیز باید مورد اشاره قرار گیرد تا شباهت به گروه‌های مجرمانه غیرسازمان‌یافته از بین برود.

۳. جرم‌انگاری اقدامات سردهسته گروه مجرمانه سازمان‌یافته

در گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته که متشکل از ساختار هرمی شکل هستند، سردهسته با سازماندهی و هدایت گروه، نقشی فعال و مهم برعهده دارد. از این رو برخورد کیفری با وی باید شدیدتر از بقیه اعضای گروه باشد.

قانونگذار کیفری کشور ما نیز براساس همین رویکرد درخصوص سردهسته اقدام به تشدید مجازات نموده است. در ادامه پس از بررسی سیر تقنینی این موضوع، به تحلیل مجازات سردهسته در قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ می‌پردازیم.

۳.۱. سیر تقنینی مجازات سردهسته

قانونگذار کیفری در ماده ۳۰ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲^۱، ماده ۲۳ قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱^۲ و ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰^۳ بدون آنکه تفکیکی میان اعمال گروه مجرمانه سازمان‌یافته و غیر سازمان‌یافته قائل شود، اقدام به تشدید مجازات سردهسته گروه مجرمانه نموده است. علاوه بر این، در برخی قوانین خاص نیز قانونگذار اقدام به تشدید مجازات سردهسته گروه مجرمانه سازمان‌یافته کرده بود. برای نمونه، ماده ۴ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مقرر می‌دارد: «کسانی که با تشکیل یا رهبری شبکه به امر ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مبادرت ورزند، علاوه بر ضبط کلیه اموال منقول و غیرمنقولی که از طریق رشوه کسب کرده‌اند به نفع دولت و استرداد اموال

۱. «مجازات شخص یا اشخاصی که اداره یا سردهستگی دو یا چند نفر را در ارتکاب جرم به عهده داشته باشند، اعم از اینکه عمل آنان شرکت در جرم یا معاونت باشد، حداکثر مجازات آن جرم خواهد بود، مگر اینکه در قانون مجازات خاصی تعیین شده باشد».

۲. «رهبری و سردهستگی دو یا چند نفر در ارتکاب جرم اعم از اینکه عمل آنان شرکت در جرم یا معاونت باشد می‌تواند از علل مشدده مجازات باشد».

۳. «سردهستگی دو یا چند نفر در ارتکاب جرم اعم از اینکه عمل آنان شرکت در جرم یا معاونت در جرم باشد از علل مشدده مجازات است».

مذکور در مورد اختلاس و کلاهبرداری و رد آن حسب مورد به دولت یا افراد، به جزای نقدی معادل مجموع آن اموال و انفصال دائم از خدمات دولتی و حبس از پانزده سال تا ابد محکوم می‌شوند و در صورتی که مصداق کامل مفسد فی الارض باشند، مجازات آنها مجازات مفسد فی الارض خواهد بود.»

۳.۲. مجازات سردهسته در قانون مجازات اسلامی مصب ۱۳۹۲

با توجه به آنچه درخصوص تبصره ۱ ماده ۱۳۰ ق.م.ا. گذشت، این ماده درخصوص گروه مجرمانه سازمان یافته است و به تبع، جرم‌انگاری اعمال سردهسته در این ماده برخلاف قانون مجازات عمومی، قانون راجع به مجازات اسلامی و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ منحصر به اقدامات سردهسته گروه مجرمانه سازمان یافته است.

تبصره ۲ ماده ۱۳۰ ق.م.ا. در تعریف سردهسته مقرر داشته است: «سردستگی عبارت از تشکیل یا طراحی یا سازماندهی یا اداره گروه مجرمانه است».

برخی نویسندگان سردهسته گروه را کسی دانسته‌اند که «بدواً مبادرت به طراحی یا سازماندهی اعضای گروه یا بعد از تشکیل گروه، مسئولیت اداره گروه مجرمانه را برعهده می‌گیرد و در کنار سایر اعضاء، فعالیت‌های مجرمانه را دنبال می‌نماید» (ولیدی، ۱۳۹۲: ۱۹۷). از سوی دیگر برخی درخصوص تعریف قانونگذار از سردهسته معتقدند در این تعریف قیدی تحت عنوان «رابطه بالفعل میان شخص و گروه» در تقدیر گرفته شده است. در واقع افراد مذکور در این تبصره در صورتی مشمول مجازات سردهسته می‌شوند که این قید درخصوص آنها تحقق پیدا کند (الهام و برهانی، ۱۳۹۳: ج ۲، ص ۲۲۷-۲۲۸).

به نظر می‌رسد علاوه بر لزوم وجود رابطه بالفعل میان سردهسته و گروه، تعیین مجازات یکسان برای تشکیل دهنده یا طراح گروه مجرمانه با سازمان دهنده یا اداره کننده گروه مجرمانه صحیح نباشد؛ زیرا سازمان دهنده یا اداره کننده گروه در ارتباط دائم و فعال با گروه مجرمانه هستند. این در حالی است که تشکیل دهنده یا طراح گروه مجرمانه لزوماً واجد این ارتباط نیستند؛ از این رو تعیین مجازات برای آنها به عنوان سردهسته و حتی تعریف آنها به عنوان سردهسته واجد ایراد است. به نظر می‌رسد هدف

مقنن نیز مجازات آن دسته از افراد مذکور باشد که دارای چنین ارتباطی با گروه مجرمانه هستند.

۴. جرم‌انگاری اقدامات اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته

وسعت دامنه تأثیر اقدامات اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته علاوه بر وجود سر دسته یا رهبر گروه جهت سازماندهی و برنامه‌ریزی برای ارتکاب اعمال مجرمانه، مدیون حضور و فعالیت اعضای گروه مجرمانه است؛ زیرا آنها بدنه اصلی گروه را تشکیل داده و در نهایت مجری اقدامات مجرمانه می‌باشند. از این رو صحیح به نظر نمی‌رسد که مجازات آنها صرفاً مجازات عمل مجرمانه صورت گرفته و هم‌طراز اقدامات مجرمانه مرتکبین جرم به صورت انفرادی باشد.

رویکرد مذکور مورد توجه قانونگذار کیفری کشور ما نیز بوده و در برخی قوانین به آنها اشاره شده است. برای نمونه در ماده ۱ و ۲ قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹/۹/۲۸، ماده واحده قانون تشدید مجازات جاعلان اسکناس و واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان اسکناس مجعول مصوب ۱۳۶۹/۱/۲۹، قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز مصوب ۱۳۹۰/۶/۷ و ۱ اصلاحات بعدی آن، بند (د) ماده ۷۴۲ و ۷۵۴ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، ماده ۲۸ و ۲۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ و تبصره ۱ ماده ۲ قانون مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز مصوب ۱۳۹۶ به مجازات سر دسته گروه مجرمانه سازمان‌یافته و اعضای آن اشاره شده است. شایان ذکر است در برخی قوانین مذکور، برای سر دسته و

اعضای گروه مجرمانه مجازات یکسان^۱ و در برخی موارد مجازات متفاوت^۲ در نظر گرفته شده است.

علاوه بر الزام مطرح‌شده، با توجه به آنچه در ادامه مبنی بر حکومت ماده ۱۳۰ ق.م.ا بر سایر قوانین در خصوص مجازات سردسته گروه مجرمانه ذکر خواهد شد، ضروری است در خصوص مجازات اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته تدبیری اندیشیده شود؛ چراکه در حال حاضر در برخی موارد مجازات اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته از سردسته گروه بیشتر است. توضیح مطلب اینکه، برای نمونه براساس ماده ۷۵۴ ق.م.ا (تعزیرات) ارتکاب جرائم رایانه‌ای موضوع قانون جرائم رایانه‌ای در صورتی که به صورت سازمان‌یافته باشد، موجب تشدید مجازات مرتکب به بیش از دو سوم حداکثر یک یا دو مجازات مقرر در مواد مربوط خواهد بود. حال با توجه به حکومت ماده ۱۳۰ ق.م.ا سردسته این گروه به حداکثر مجازات شدیدترین جرم صورت گرفته توسط اعضای گروه - که بنابه فرض تحت شمول قانون جرائم رایانه‌ای

۱. برای نمونه ماده ۲ قانون مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز مقرر می‌دارد: «هر شخصی به هر طریق مبادرت به هر نوع تصرف یا تغییری در وضعیت دستگاه‌های اندازه‌گیری آب، برق، گاز، تلفن و یا شبکه فاضلاب نماید به نحوی که منجر به اخلال در کارکرد صحیح و ثبت ارقام مصرفی گردد، علاوه بر الزام به اعاده وضع به حال سابق، به پرداخت بهای خدمات مصرفی و جبران خسارت و جزای نقدی درجه شش موضوع ماده (۱۹) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ محکوم می‌گردد».

تبصره ۱- در مواردی که مرتکب از مأموران دستگاه‌های ذی‌ربط باشد و یا ارتکاب جرم موضوع این ماده به صورت سازمان‌یافته صورت گیرد مرتکب یا مرتکبان به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شوند.

۲. برای نمونه ماده ۲۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مقرر می‌دارد: «ماده ۲۸- در صورتی که قاچاق کالاهای ممنوع به‌نحو سازمان‌یافته ارتکاب یابد، مرتکب علاوه بر جزای نقدی مندرج در ماده (۲۲) این قانون به‌ترتیب زیر محکوم می‌شود:

الف- در خصوص بند (الف) ماده (۲۲) به نود و یک روز تا شش ماه حبس

ب- در خصوص بند (ب) ماده (۲۲) به بیش از شش ماه تا دو سال حبس

پ- در خصوص بندهای (پ) و (ت) ماده (۲۲) به حداکثر مجازات حبس مندرج در بندهای مذکور

تبصره- کسانی که در ارتکاب جرائم این ماده نقش سازماندهی، هدایت و یا سردستگی گروه سازمان‌یافته را برعهده دارند، حسب مورد به حداکثر مجازات‌های مقرر در بندهای (الف) و (ب) محکوم می‌شوند».

باشد — محکوم خواهد شد، درحالی که عضو این گروه به بیش از دوسوم حداکثر یک یا دو مجازات مقرر برای عمل ارتکاب یافته محکوم خواهد شد.

این امر وحدت رویه تقنینی در این خصوص را به هم خواهد زد که به یقین مطلوب و مورد نظر قانونگذار نیست. ازاین رو این مسئله نیز قانونگذار را بر آن می دارد تا چاره‌ای در این خصوص بیندیشد.

پس از اثبات لزوم جرم‌انگاری عمل ارتكابی از سوی اعضای گروه مجرمانه سازمان یافته باید به ماهیت آن پردازیم. به نظر می رسد آنچه در این خصوص می تواند هدف قانونگذار را تأمین نماید آن است که اعضای گروه مجرمانه سازمان یافته به بیش از حداکثر مجازات جرم ارتكابی تا یک و نیم برابر آن محکوم شوند. از سوی دیگر سردسته گروه مجرمانه سازمان یافته به بیش از یک و نیم تا دو برابر حداکثر مجازات شدیدترین جرم ارتكابی از سوی اعضای گروه که در راستای اهداف گروه ارتكاب یافته است، محکوم شود.

آنچه درخصوص مجازات اعضای این گروه شایان ذکر است اینکه، عضو مذکور باید از سازمان یافته بودن گروه مجرمانه و در واقع اینکه به عنوان عضو این گروه اقدام می نماید، مطلع باشد. البته اثبات عدم تحقق این امر برعهده عضو خواهد بود. به علاوه اینکه، آن دسته از اقدامات مجرمانه عضو مذکور، مشمول تشدید مجازات خواهد شد که «در راستای اهداف گروه» باشد.

۵. قانون حاکم در وضعیت فعلی

با توجه به آنچه گذشت، ماده ۱۳۰ ق.م.ا صرفاً به جرم‌انگاری اقدامات سردسته گروه‌های مجرمانه سازمان یافته می پردازد. ازاین رو اقدامات گروه‌های مجرمانه غیرسازمان یافته اگر در حال حاضر مورد جرم‌انگاری واقع نشده باشند، جرم نیستند.

اما سؤال اینجاست که اقدام قانونگذار در وضع ماده ۱۳۰ ق.م.ا نسخ قوانین سابق درخصوص اقدامات سردسته گروه‌های سازمان یافته خواهد بود یا خیر؟

برخی نویسندگان با استناد به اینکه جرم‌انگاری‌های صورت گرفته در سایر قوانین، خاص تلقی و قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲، قانون عام محسوب می شود، بر این

عقیده شده‌اند که بنابر قاعده، عام مؤخر نمی‌تواند ناسخ خاص مقدم شود. همچنین قانونگذار در ماده ۷۲۸ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ هنگام برشماری قوانین نسخ شده توسط این قانون، به نسخ صریح جرم‌انگاری‌های صورت گرفته درخصوص سرده‌سته گروه مجرمانه در قوانین خاص نپرداخته است. از این رو تا زمانی که قانونگذار اقدام به نسخ صریح این موارد نپرداخته است، این موارد حاکم‌اند و ماده ۱۳۰ ق.م.ا بر آنها حکومتی ندارد (الهام و برهانی، ۱۳۹۴: ج ۱، ص ۲۳۱؛ نیز: حیدری، ۱۳۹۴: ۲۳۶—۲۳۷؛ برای ملاحظه نظر مشابه و سایر استدلال‌ها درخصوص شروع به جرم بنگرید به: اردبیلی، ۱۳۹۴: ج ۱، ص ۳۳۱—۳۳۴؛ میرمحمدصادقی، ۱۳۹۲: ۹۸—۹۹؛ زراعت، ۱۳۹۲: ۲۰۷).

از سوی دیگر برخی معتقدند با توجه به برخی قرائن می‌توان قائل بود قانونگذار در برخی موارد خواهان پیروی از قاعده «عدم امکان نسخ خاص مقدم توسط عام مؤخر» نیست (شمس ناتری و دیگران، ۱۳۹۵: ج ۱، ص ۲۹۷؛ برای ملاحظه نظر مشابه و سایر استدلال‌ها درخصوص شروع به جرم بنگرید به: حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۶: ص ۴۶۳—۴۶۶؛ آقایی‌نیا، ۱۳۹۲: ۲۶۱—۲۶۲). از این رو نمی‌توان قائل به اطلاق قاعده مذکور بود.

در مقام داوری به نظر می‌رسد باید با گروه دوم هم‌نظر بود و ماده ۱۳۰ ق.م.ا اسلامی را ناسخ موارد خاص جرم‌انگاری اقدامات سرده‌سته گروه مجرمانه دانست؛ زیرا از یک سو این اقدام قانونگذار به معنای اراده برای ایجاد نظام واحد درخصوص مجازات سرده‌سته است. از سوی دیگر با عدم پذیرش این نظر، درخصوص مجازات سرده‌سته با مجازات‌های پراکنده و متفاوت مواجه خواهیم بود، بدون اینکه دلیل موجهی برای این تفاوت وجود داشته باشد. نظریه شماره ۷/۹۲/۹۶۳ در تاریخ ۱۳۹۲/۵/۲۶ اداره حقوقی قوه قضائیه نیز مؤید این نظر است.^۱ شایان ذکر است این

۱. شایان ذکر است با تصویب ماده ۱۲۲ ق.م.ا در سال ۱۳۹۲ نیز مشکلی مشابه رخ داد. توضیح اینکه، با وجود آنکه شروع به برخی جرائم در بعضی قوانین جرم‌انگاری شده بود، ماده ۱۲۲ ق.م.ا مصوب سال ۱۳۹۲ به جرم‌انگاری شروع به جرم به صورت کلی پرداخت. پس از آن این سؤال مطرح شد که آیا جرم‌انگاری شروع به جرم در قوانین خاص به قوت خود باقی است یا خیر؟ استدلال‌های مطرح شده از سوی حقوقدانان که در متن ذکر شد، در پاسخ به همین سؤال و ابهام بوده است که به دلیل مشابهت و نیز وجود همین ابهام و سؤال درخصوص سرده‌سته گروه مجرمانه بیان گردید.

نظر در خصوص قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی قابل پذیرش است، اما در ارتباط با مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام باید براساس نظریه شماره ۵۳۱۸ شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۷۲/۷/۲۴ عمل کرد که مقرر می‌دارد: «هیچ‌یک از مراجع قانونگذاری حق رد و ابطال و نقض و فسخ مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام ندارد، اما در صورتی که مصوبه مجمع مصلحت مربوط به اختلاف نظر شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی بوده، مجلس پس از گذشت زمان معتدبه که تغییر مصلحت موجه باشد، حق طرح و تصویب قانون مغایر را دارد، و در مواردی که موضوع به‌عنوان معضل از طرف مقام معظم رهبری به مجمع ارسال شده باشد، در صورت استعلام از مقام رهبری و عدم مخالفت معظم‌له موضوع قابل طرح در مجلس شورای اسلامی می‌باشد».

۶. جرم‌انگاری اقدامات اعضای گروه مجرمانه غیر سازمان یافته

به نظر می‌رسد منطق حاکم بر لزوم شدت مجازات جرائم ارتكابی از سوی اعضای گروه مجرمانه سازمان یافته نسبت به جرائم ارتكاب یافته به صورت فردی، در خصوص جرائم ارتكاب یافته از سوی گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته نیز قابل پذیرش باشد؛ چراکه پرواضح است دامنه تأثیر ارتكاب جرائم از سوی گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته اگرچه نه به اندازه گروه‌های مجرمانه سازمان یافته، ولی در قیاس با

متن نظریه اداره حقوقی قوه قضائیه به این شرح است:

«با توجه به اینکه مقنن در ق.م.ا. ۱۳۹۲ در مقام ایجاد نظم خاصی برای مجازات «شروع به جرم» است، لذا در تمام مواردی که مشمول ماده ۱۲۲ قانون مذکور است، مجازات‌هایی به شرح بندهای ذیل این ماده تعیین نموده است. همچنین با توجه به لزوم یکسان‌سازی نحوه رسیدگی در امور قضائی که در بند ۷ سیاست‌های کلان مقام معظم رهبری مورد تأکید قرار گرفته است و با توجه به ماده ۷۲۸ قانون مزبور در خصوص لغو کلیه مقررات و قوانین مغایر با این قانون، به نظر این اطلاق شامل کلیه قوانین و مقررات خاص و عام در خصوص موضوع سؤال است؛ زیرا چنانچه قائل به عدم نسخ موارد خاص مندرج در قوانین جزایی در خصوص تعیین مجازات شروع به جرم باشیم، شاهد تفاوت و شدت و ضعف میزان مجازات و عدم تناسب آن خواهیم بود. در نتیجه کلیه مقرراتی که در قانون به‌طور خاص برای «شروع به جرم» مجازات تعیین شده است، با تصویب و لازم‌الاجرا شدن ق.م.ا. ۱۳۹۲ ملغی و مجازات شروع به جرم در تمام جرائم طبق بندهای ذیل ماده ۱۲۲ ق.م.ا. با رعایت ماده ۱۰ همان قانون تعیین می‌شود» (نظرات ۷/۹۲/۹۶۸ در تاریخ ۱۳۹۲/۵/۲۶ و ۷/۹۲/۱۲۱۲ در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۲۵).

جرائم ارتکاب یافته به صورت انفرادی بیشتر است. به علاوه اینکه ارتکاب جرم با توافق میان افراد سهل تر خواهد شد. از این رو به نظر می‌رسد قانونگذار در برخورد با این جرائم باید با شدت بیشتری عمل نماید و به این جرائم نگاهی متفاوت از جرائم ارتکاب یافته به صورت انفرادی داشته باشد.

آنچه مؤید مطالب مذکور است اینکه قانونگذار از این موضوع غافل نبوده و در قوانین مختلف به آن پرداخته است. برای نمونه ماده ۴ قانون راجع به مجازات حمل چاقو و انواع سلاح سرد و اخلال در نظم، امنیت و آسایش عمومی مصوب ۱۳۳۶، ماده ۴ قانون مجازات اخلالگران در صنایع مصوب ۱۳۵۳، ماده ۳ قانون کیفر بزه‌های مربوط به راه آهن مصوب ۱۳۲۰ و بند ۴ ماده ۶۵۶ ق.م.ا (تعزیرات) از جمله مواردی است که قانونگذار به دلیل ارتکاب جرم در قالب گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته به تشدید مجازات جرائم ارتكابی پرداخته است. نکته شایان توجه اینکه کلیدواژه مشترک در جرم‌انگاری اعمال ارتكابی در قالب گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته، ارتكاب جرم با «توطئه» و «تبانی» است. درواقع قانونگذار با این کار گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته را آن دسته از افراد دانسته است که فارغ از «ساختار» و «تشکیلات» و «قصد استمرار فعالیت‌های مجرمانه»، صرفاً با هماهنگی - یا «توطئه» و «تبانی» - قبلی به ارتكاب جرم می‌پردازند.

بنابر مطالب پیش گفته و لزوم و حدت رویه تقنینی با وجود قوانین پراکنده درخصوص تشدید مجازات جرائم ارتكاب یافته با هماهنگی و تبانی قبلی و عدم خصوصیت جرم‌انگاری‌های موجود در این خصوص، قانونگذار باید اقدام به تشدید مجازات جرائم ارتكاب یافته در قالب گروه‌های مجرمانه غیر سازمان یافته نماید. در این خصوص به نظر می‌رسد از یک سو باید مجازات فردی که نقش هدایت و سردستگی این گروه‌ها را برعهده دارد تشدید شود؛ چنان که ماده ۳۰ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲، ماده ۲۳ قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ و ماده ۴۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ مقرر داشته بودند. از سوی دیگر مجازات اعضای این گروه‌ها نیز باید مورد تشدید قرار گیرد.

نکته‌ای که هم درخصوص گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته و هم گروه‌های مجرمانه غیرسازمان‌یافته باید مورد توجه قرار گیرد آن است که مجازات هرکس که در ارتکاب جرائم این گروه‌ها مساعدت نماید، در صورتی که فرد خارج از اعضای گروه باشد، با وجود علم به ارتکاب جرم در قالب گروه مجرمانه، مورد تشدید قرار می‌گیرد؛ اعم از آنکه عمل وی معاونت یا مباشرت باشد.

نتیجه

برآمد پژوهش حاضر به شرح ذیل است:

۱. با توجه به مطالبی که درخصوص لزوم وحدت رویه تقنینی درخصوص مجازات سرده و اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته و غیرسازمان‌یافته بیان شد، اصلاح مقررات مربوط به اقدامات مجرمانه گروه‌های مجرمانه در قانون مجازات اسلامی در قالب مواد پیشنهادی ذیل پیشنهاد می‌گردد:

ماده پیشنهادی ۱ — هرکس اداره یا سردستگی دو یا چند نفر در ارتکاب جرم را برعهده داشته باشد، به بیش از حداکثر مجازات جرم ارتكابی تا یک‌ونیم برابر آن محکوم می‌شود. اعضای گروه مجرمانه نیز به حداکثر مجازات جرم ارتكابی محکوم می‌شوند.

ماده پیشنهادی ۲ — هرکس اداره یا سردستگی گروه مجرمانه سازمان‌یافته را برعهده گیرد، به بیش از یک‌ونیم تا دو برابر حداکثر مجازات شدیدترین جرم ارتكابی در راستای اهداف گروه محکوم خواهد شد. مجازات اعضای گروه مجرمانه سازمان‌یافته نیز بیش از حداکثر مجازات جرم ارتكابی تا یک‌ونیم برابر آن خواهد بود.

تبصره پیشنهادی ۱ — منظور از گروه مجرمانه سازمان‌یافته عبارت است از گروهی منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که دارای سلسله‌مراتب بوده و برای دوره زمانی مشخص جهت ارتکاب جرم شکل گرفته باشند یا پس از تشکیل، هدف خود را ارتکاب جرم قرار دهند.

تبصره پیشنهادی ۲— افرادی که اقدام به تشکیل یا طراحی گروه مجرمانه سازمان‌یافته نمایند یا پشتیبانی مالی مؤثر از آن به‌عمل آورند، به مجازات سردسته محکوم می‌شوند.

ماده پیشنهادی ۳— هرکس با علم به ارتکاب جرم در قالب گروه مجرمانه به افراد مذکور در مواد قبل، در ارتکاب جرم مساعدت نماید، اعم از آنکه عمل وی معاونت یا مباشرت در جرم باشد، به حداکثر مجازات جرم ارتكابی محکوم می‌شود.

۲. نکته دیگر اینکه، قانونگذار باید همواره در راستای وحدت رویه تقنینی گام بردارد؛ چراکه در غیر این صورت با قوانین پراکنده با محتوای متشتت مواجه خواهیم بود. در موضوع حاضر نیز با وجود آنکه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ درخصوص تعیین مجازات سردسته گروه مجرمانه سازمان‌یافته سعی در ایجاد وحدت رویه تقنینی داشته است، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۱ و نیز قانون مجازات استفاده

۱. ماده ۲۸- در صورتی که قاچاق کالاهای ممنوع به‌نحو سازمان یافته ارتکاب یابد، مرتکب علاوه بر جزای نقدی مندرج در ماده (۲۲) این قانون به‌ترتیب زیر محکوم می‌شود:

الف- درخصوص بند(الف) ماده(۲۲) به نود و یک روز تا شش ماه حبس

ب- درخصوص بند(ب) ماده(۲۲) به بیش از شش ماه تا دو سال حبس

پ- درخصوص بندهای (پ) و (ت) ماده(۲۲) به حداکثر مجازات حبس مندرج در بندهای مذکور

تبصره- کسانی که در ارتکاب جرائم این ماده نقش سازماندهی، هدایت و یا سردستگی گروه سازمان‌یافته را برعهده دارند، حسب مورد به حداکثر مجازات‌های مقرر در بندهای (الف) و (ب) محکوم می‌شوند.

ماده ۲۹- در صورتی که کالاهای مجاز، مجاز مشروط، یارانه‌ای و یا ارز به نحو سازمان یافته قاچاق شود، علاوه بر مجازات‌های موضوع ماده (۱۸) این قانون، حسب مورد مرتکب به مجازات‌های زیر محکوم می‌شود:

الف- چنانچه ارزش کالای مجاز یا مجاز مشروط تا یکصد میلیون (۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد به نود و یک روز تا شش ماه حبس و در صورتی که ارزش کالا بیش از مبلغ مذکور باشد به بیش از شش ماه تا دو سال حبس

ب- چنانچه ارزش کالای یارانه‌ای یا ارز تا یکصد میلیون (۱۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال باشد به دو سال تا پنج سال حبس و در صورتی که ارزش کالا بیش از مبلغ مذکور باشد به حداکثر مجازات مذکور در این بند

تبصره- کسانی که در جرائم فوق نقش سازماندهی، هدایت و یا سردستگی گروه سازمان‌یافته را برعهده دارند، حسب مورد به حداکثر مجازات‌های مقرر در بندهای(الف) و (ب) محکوم می‌شوند.

کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز^۱ با وجود آنکه پس از قانون مجازات اسلامی به تصویب رسیده‌اند، درخصوص مجازات سردهسته گروه مجرمانه سازمان یافته‌ای رویه‌ای مجزا در پیش گرفته‌اند.

۱. ماده ۲- هر شخصی به هر طریق مبادرت به هر نوع تصرف یا تغییری در وضعیت دستگاه‌های اندازه گیری آب، برق، گاز، تلفن و یا شبکه فاضلاب نماید به نحوی که منجر به اخلال در کارکرد صحیح و ثبت ارقام مصرفی گردد، علاوه بر الزام به اعاده وضع به حال سابق، به پرداخت بهای خدمات مصرفی و جبران خسارت و جزای نقدی درجه شش موضوع ماده (۱۹) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱/۲/۱۳۹۲ محکوم می‌گردد.

تبصره ۱- در مواردی که مرتکب از مأموران دستگاه‌های ذی ربط باشد و یا ارتکاب جرم موضوع این ماده به صورت سازمان یافته صورت گیرد مرتکب یا مرتکبان به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شوند.

منابع

۱. آقایی‌نیا، حسین، (۱۳۹۲)، جرائم علیه اشخاص (جنایات)، تهران: میزان، چاپ هشتم.
۲. اردبیلی، محمدعلی، (۱۳۹۴)، حقوق جزای عمومی، ج ۱، تهران: میزان، چاپ چهل و پنجم.
۳. الهام، غلامحسین و محسن برهانی، (۱۳۹۴)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، ج ۱، تهران: میزان.
۴. _____، (۱۳۹۳)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، ج ۲، تهران: میزان، چاپ دوم.
۵. توجهی، عبدالعلی، (۱۳۹۴)، آسیب شناسی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
۶. حاجی‌ده‌آبادی، احمد، (۱۳۹۶)، جرائم علیه اشخاص (قتل)، تهران: میزان.
۷. حیدری، علی‌مراد، (۱۳۹۴)، حقوق جزای عمومی، تهران: سمت.
۸. زراعت، عباس، (۱۳۹۲)، شرح مختصر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تهران: ققنوس، چاپ دوم.
۹. شمس‌ناتری، محمدابراهیم و حمیدرضا کلانتری و ابراهیم زارع و زینب ریاضت، (۱۳۹۵)، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، ج ۱، تهران: میزان، چاپ سوم.
۱۰. گلریز، امین، (۱۳۹۴)، شرح کامل قانون مجازات اسلامی در نظام عدالت کیفری ایران، ج ۱، تهران: مجد.
۱۱. معظّمی، شهلا، (۱۳۸۷)، جرم‌سازمان‌یافته و راهکارهای جهانی مقابله با آن، تهران: دادگستر، چاپ دوم.
۱۲. معظّمی، شهلا و مهدی برجسته، (۱۳۹۵)، جرم‌سازمان‌یافته در قلمروی حقوق مالکیت فکری، تهران: دادگستر.
۱۳. میرمحمدصادقی، حسین، (۱۳۹۲)، جرائم علیه اشخاص، تهران: میزان، چاپ یازدهم.

۱۴. ولیدی، محمدصالح، (۱۳۹۲)، شرح بایسته‌های قانون مجازات اسلامی در مقایسته و تطبیق با قانون سابق، تهران: جنگل، جاودانه.